

UiO : **University of Oslo**

Uke 5: Analyse i z- og frekvensdomenet

Jo Inge Buskenes

Institutt for informatikk, Universitetet i Oslo

INF3470/4470, høst 2013

Dagens temaer

Fra forrige gang

Kausalitet, stabilitet og inverse systemer

$\mathcal{Z}^{-1}\{\cdot\}$: Invers z-transformasjon

Ensidig z-transformasjon

Frekvens respons

Tema

Fra forrige gang

Definisjon, z-transformasjonen

ROC

Egenskaper

Quiz

Definisjon av z-transformasjonen

$$\blacktriangleright X(z) \equiv \mathcal{Z}\{x[n]\} = \sum_{n=-\infty}^{\infty} x[n]z^{-n},$$

hvor $z = re^{j2\pi\frac{f}{F_s}} = re^{j2\pi F} = re^{j\Omega}$ er en kompleks variabel.

- ▶ Dette gir en uendelig rekke av komplekse polynomer. Det vil derfor kun være mulig å finne $X(z)$ for de verdiene av z hvor rekken konvergerer.

⇒ **Region Of Convergence (ROC)**

- ▶ Notasjon:

$$x[n] \xleftrightarrow{Z} X(z)$$

$$x[n] \rightarrow \boxed{\text{ZT}} \rightarrow X(z)$$

ROC

Hvis $x[n]$ er...

- ▶ en endelig sekvens. $X(z) = \sum_{n=N_1}^{N_2} x[n]z^{-n}$.

ROC for alle z bortsett fra

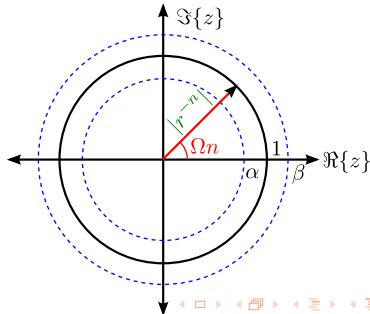
- ▶ i $z = 0$, hvis $X(z)$ inneholder ledd på formen z^{-n}
- ▶ i $z = \infty$, hvis $X(z)$ inneholder ledd på formen z^n
- ▶ periodisk og ...
  - ▶ kausalt. $X(z) = \sum_{n=0}^{\infty} x[n]z^{-n}$ ROC: $|z| > \alpha$
  - ▶ anti-kausalt. $X(z) = \sum_{n=-\infty}^0 x[n]z^{-n}$ ROC: $|z| < \beta$
  - ▶ tosidig. $X(z) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} x[n]z^{-n}$ ROC: $\alpha < |z| < \beta$

z-transformen - Visuell representasjon

$$\begin{aligned}
 X(z) &= \sum_{n=-\infty}^{\infty} x[n] z^{-n} \\
 &= \sum_{n=-\infty}^{\infty} x[n] r^{-n} e^{-j\Omega n} \\
 &= \sum_{n=-\infty}^{\infty} x[n] r^{-n} (\cos \Omega n - j \sin \Omega n)
 \end{aligned}$$

Så lenge ikke r -faktoren vokser med økende n , kan den neglisjeres og vi sitter igjen med frekvensresponsen. Dette er den **stasjonære** responsen, dvs. den vi får når alle **transienter** har dødd ut.

ROC: $|z| > \alpha$ if causal

ROC: $|z| < \beta$ if anti-causal

ROC: $\alpha < |z| < \beta$ if both

Egenskaper

- ▶ *Linearitet:* $Z\{a_1x_1[n] + a_2x_2[n]\} = a_1X_1(z) + a_2X_2(z)$
ROC: minst $\text{ROC}_{x_1} \cap \text{ROC}_{x_2}$.
- ▶ *Tidsskift:* $Z\{x[n - k]\} = z^{-k}X(z)$
ROC = ROC_x , men mulig unntak av $z \in \{0, \infty\}$
- ▶ *Konvolusjon:* $Z\{x_1[n] * x_2[n]\} = X_1(z)X_2(z)$
ROC: minst $\text{ROC}_{x_1} \cap \text{ROC}_{x_2}$.
- ▶ *Skalere z-plan:* $Z\{a^n x[n]\} = X(\frac{z}{a})$
ROC = ROC_x skalert med $|a|$.
- ▶ *Kompleks konjugering:* $Z\{x^*[n]\} = X^*(z^*)$
ROC = ROC_x .

Quiz

1. La $x[n] = (-2)^n u[n]$. ROC til $X(z)$ er da
(a) $|z| > 2$, (b) $|z| < 2$, (c) $|z| > 1/2$, (d) $|z| < 2$, (e) $|z| > 0$.
2. Hvilket type system beskriver $H[z] = \frac{z^2+2z+1}{z}$?
(a) Kausalt, (b) HP, (c) FIR, (d) Rekursivt.
3. Et kausalt filter har poler $z = 0.3, -0.5, 0.7$.
Hva er ROC og er systemet stabilt?
(a) $|z| > 0.7$ og stb, (b) $|z| > 0.7$ og ustb,
(c) $|z| > 0.3$ og stb, (d) $|z| > 0.3$ og ustb.
4. Hva er impulsresponsen $h[n]$ til systemet $H(z) = \frac{z-1}{z+1}$, $|z| > 1$?
5. La $y[n] + 0.5y[n-1] = 2x[n-1]$.
Finn transferfunksjonen $H_I(z)$ til det inverse systemet.

Tema

Kausalitet, stabilitet og inverse systemer

Kausalitet og stabilitet

Inverse systemer

z-transf. og kausalitet og stabilitet

Kausalitet: Gitt av ROC:

FIR $\Rightarrow$ Kausalt $|z| \neq 0$ Antikausalt: $|z| \neq \infty$

IIR $\Rightarrow$ Kausalt $|z| > |\alpha|$ Antikausalt: $|z| < |\beta|$

Stabilitet: Hvis enhets sirkelen ligger i ROC.

Venter til DTFT / Fourieranalyse for å etablere dette.

Kausalt og stabilt system Alle poler innenfor enhets sirkelen.

The ROC of Stable LTI Systems Always Includes the Unit Circle

Stable, Causal System: All the poles must lie inside the unit circle.

Stable, Anti-Causal System: All the poles must lie outside the unit circle.

Stability from Impulse Response: $h[n]$ must be *absolutely summable* ($\sum |h[k]| < \infty$).

Inverse systemer

- ▶ $h_I[n]$ er invers til $h[n]$ hvis $h[n] * h_I[n] = \delta[n]$.
- ▶ z-transform av likningen over: $H(z) \cdot H_I(z) = 1$.

$$H_I(z) = H^{-1}(z) = 1/H(z).$$

- ▶ Konsekvenser for poler og nullpunkter:
  - ▶ Invers til FIR system er IIR.
  - ▶ Generelt: Poler til $H(z)$ blir nullpkt i $H_I(z)$ og nullpkt i $H(z)$ blir poler i $H_I(z)$.
- ▶ Inverse systemer og ROC
  - ▶ ROC til invers system bestemt fra krav om at $H(z)$ og $H_I(z)$ har overlappende ROC.
  - ▶ $H(z)$ kan være ustabil eller ikke-implementerbar (ikke-kausal).

Tema

$\mathcal{Z}^{-1}\{\cdot\}$: Invers z-transformasjon
Invers z-transformasjon

Invers z-transformasjon

Tre mulige tilnærmelser

- ▶ Konturintegral: $x[n] \equiv \mathcal{Z}^{-1}\{X(z)\} = \frac{1}{j2\pi} \oint_{\Gamma} X(z)z^{n-1} dz$.
  - ▶ Krever kunnskap i kompleks analyse. Ikke benyttet i vårt kurs.
- ▶ Fra potensrekken; den opplagte måten!
  - ▶ F.eks.

$$x[n] = \cdots + b_{-2}\delta[n+2] + b_{-1}\delta[n+1] + b_0\delta[n] + b_1\delta[n-1] + \cdots$$

$$\Updownarrow \mathcal{Z}$$

$$X(z) = \cdots b_{-2}z^2X(z) + b_{-1}zX(z) + b_0X(z) + b_1z^{-1}X(z) + \cdots$$

- ▶ Virker for endelige rekker.
- ▶ De første leddene i uendelige høyre- eller venstresidige rekker kan finnes ved polynomdivisjon eller fra differenslikningen.
- ▶ Delbrøksoppspalting.

z -transformasjon vha. polynomdivisjon (long division)

Finding Inverse Transforms of $X(z) = N(z)/D(z)$ by Long Division

Right-Sided: Put $N(z)$, $D(z)$ in *descending powers of z* . Obtain a power series in powers of z^{-1} .

Left-Sided: Put $N(z)$, $D(z)$ in *ascending powers of z* . Obtain a power series in powers of z .

Invers z-transform vha. delbrøksoppspalting

- ▶ Gitt $H(z) = \frac{N(z)}{D(z)} = \frac{\sum_{n=0}^N b_n z^{-n}}{\sum_{k=0}^K b_k z^{-k}}$.
- ▶ Hvis $N < K$, dvs. nevner har høyere orden enn teller, kan delbrøksoppspalting brukes direkte.
- ▶ Hvis $N \geq K$ delbrøksoppspaltes i stedet $\frac{H(z)}{z^{N-K+1}}$.
- ▶ Prosedyre:
  1. Polene til $H(z)$ faktoriseres og uttrykkes på formen $(z - p_k)$ for $k = 1, 2, \dots, N$.
  2. Uttrykk $Y(z)$ som en sum av ledd på formen $Y(z) = \sum_{k=1}^N \frac{K_k}{z - p_k}$, hvor $K_k = Y(z)(z - p_k)|_{z=p_k}$.
  3. Finn $X(z) = zY(z)$.
  4. Skriv ned svaret; $x[n] = \sum_{k=1}^N K_k(p_k)^n u[n]$.

Delbrøksoppspaltning

De 3 mulige formene røttene kan ha ...

1. Røtter av typen $(z + p_k)$

$$\frac{K}{z(z + p_1)(z + p_2)\dots} = \frac{K_0}{z} + \frac{K_1}{z + p_1} + \frac{K_2}{z + p_2} + \dots$$

2. Røtter av typen $(z + p_k)^2 \Rightarrow$ multiple former.

$$\frac{K}{z(z + p_1)^2} = \frac{K_0}{z} + \frac{K_1}{z + p_1} + \frac{K_2}{(z + p_2)^2}$$

3. Røtter av typen $(az^2 + bz + c) \Rightarrow$ komplekse.

$$\frac{K}{z(az^2 + bz + c)} = \frac{K_0}{z} + \frac{K_1z + K_2}{az^2 + bz + c}$$

- I de aller fleste tilfeller holder det å kunne metode **1**.

Invers z-transform ved å gjenkjenne kjente brøker...

- ▶ Etter delbrøksoppspaltingen står vi igjen med enkle ledd som vi kjenner igjen tidsuttrykkene til.

TABLE 4.3 ▶
Inverse z-Transform
of Partial Fraction
Expansion (PFE)
Terms

Entry	PFE Term $X(z)$	Causal Signal $x[n], n \geq 0$
1	$\frac{z}{z - \alpha}$	α^n
2	$\frac{z}{(z - \alpha)^2}$	$n\alpha^{(n-1)}$
3	$\frac{z}{(z - \alpha)^{N+1}} \quad (N > 1)$	$\frac{n(n-1)\cdots(n-N+1)}{N!} \alpha^{(n-N)}$
4	$\frac{z\bar{K}}{z - \alpha e^{j\Omega}} + \frac{z\bar{K}^*}{z - \alpha e^{-j\Omega}}$	$2K\alpha^n \cos(n\Omega + \phi) = 2\alpha^n [C \cos(n\Omega) - D \sin(n\Omega)]$
5	$\frac{z\bar{K}}{(z - \alpha e^{j\Omega})^2} + \frac{z\bar{K}^*}{(z - \alpha e^{-j\Omega})^2}$	$2Kn\alpha^{n-1} \cos[(n-1)\Omega + \phi]$
6	$\frac{z\bar{K}}{(z - \alpha e^{j\Omega})^{N+1}} + \frac{z\bar{K}^*}{(z - \alpha e^{-j\Omega})^{N+1}}$	$2K \frac{n(n-1)\cdots(n-N+1)}{N!} \alpha^{(n-N)} \cos[(n-N)\Omega + \phi]$

NOTE 1: Where applicable, $\bar{K} = Ke^{j\phi} = C + jD$

NOTE 2: For anti-causal sequences, we get the signal $-x[n]u[-n-1]$, where $x[n]$ is as listed.

Tema

Ensidig z-transformasjon

Ensidig z-transformasjon

Egenskaper til ensidig z-transf.

Ensidig z-transformasjon, definisjon

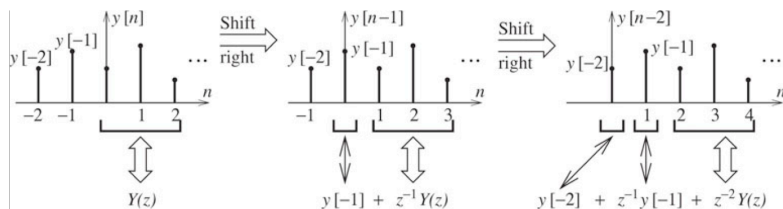
- ▶ $X(z) = \sum_{k=0}^{\infty} x[n]z^{-k}$
  - ▶ Nyttig for analyse av kausale LTI systemer.
  - ▶ Brukes primært til å løse lineære konstant koeffisient differens likninger med initialbetingelser.
  - ▶ De fleste egenskapene til to-idig z-transform gjelder også for ensidig z-transform.
    - ▶ Untak: Shifting i tid.
  - ▶ Ensidig z-transform av en sekvens $y[n]$ og dens kausale utgave, $y[n]u[n]$ er identiske.

Ensidig z-transform, shift egenskap

- ▶ Høyre shift av $y[n]$ flytter sampler med $n < 0$ inn i området $n \geq 0$:

- ▶ $y[n-1] \rightarrow \boxed{\text{ZT}} \rightarrow z^{-1}Y(z) + y[-1]$

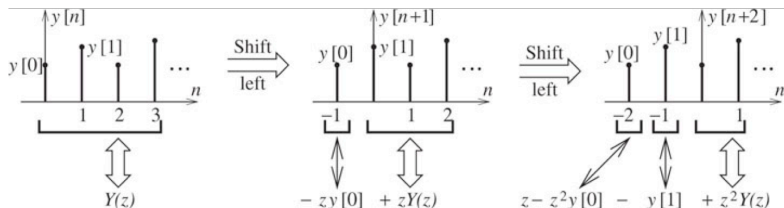
- ▶ $y[n-2] \rightarrow \boxed{\text{ZT}} \rightarrow z^{-2}Y(z) + z^{-1}y[-1] + y[-2]$

FIGURE 4.9 Illustrating the right-shift property of the one-sided z-transform. A right shift brings samples from the left of the origin into the range $n \geq 0$. These samples now contribute to the z-transform of the shifted signal

Ensidig z-transform, shift egenskap ...

- ▶ Venstre shift av $y[n]$ flytter sampler fra området $n \geq 0$ inn i området $n < 0$:
  - ▶ $y[n+1] \rightarrow \boxed{\text{ZT}} \rightarrow zY(z) - zy[0]$
  - ▶ $y[n+2] \rightarrow \boxed{\text{ZT}} \rightarrow z^2Y(z) - z^2y[0] - zy[1]$

FIGURE 4.10 Illustrating the left-shift property of the one-sided z-transform. A left shift moves samples from the causal region $n \geq 0$ to the left of the origin. These samples no longer contribute to the z-transform of the shifted signal

Startverdi- og sluttverdi-teoremet (initial value/final value theorem)

- ▶ Startverdi (initial value) teoremet for ensidig z -transform:

$$x[0] = \lim_{z \rightarrow \infty} X(z)$$

- ▶ Sluttverdi (final value) teoremet for ensidig z -transform:

$$x[\infty] = \lim_{z \rightarrow 1} (z - 1)X(z)$$

- ▶ Er kun gyldig når polene til $(z - 1)X(z)$ har magnitudo mindre enn en.
- ▶ Begge teoremer kan også brukes for tosidig $X(z)$ dersom $x[n]$ er lik null for $n < 0$.

Tema

Frekvens respons

Egenfunksjoner og egenverdier

Frekvens transformasjon

Fra z-transf. til DTFT

Egenfunksjoner og egenverdier

- ▶ En sekvens sies å være en egenfunksjon til et system hvis
  - ▶ responsen til en input-sekvens $x[n]$
  - ▶ er output-sekvensen $y[n] = \lambda x[n]$
  - ▶ hvor λ , egenverdien, generelt avhenger av input-signalet $x[n]$.
- ▶ Det vil si:
Egenfunksjoner er sekvenser som passerer rett igjennom et system med kun en mulig (kompleks) amplitudeforandring.

$$\mathbf{x}[n] \rightarrow \boxed{h[n]} \rightarrow \mathbf{y}[n] = \lambda \mathbf{x}[n]$$

Egenfunksjoner til et LTI system

- ▶ La

$$x[n] = e^{j\Omega n}, \quad -\infty < n < \infty, \quad \Omega \in [-\pi, \pi].$$

- ▶ Da er

$$\begin{aligned} y[n] &= h[n] * x[n] = \sum_{k=-\infty}^{\infty} h[k]x[n-k] \\ &= \sum_{k=-\infty}^{\infty} h[k]e^{j\Omega(n-k)} = e^{j\Omega n} \sum_{k=-\infty}^{\infty} h[k]e^{-j\Omega k} \\ &= H(\Omega)e^{j\Omega n} = H(\Omega)x[n]. \end{aligned}$$

- ▶ dvs at egenfunksjonen til et LTI system er

$$x[n] = e^{j\Omega n}, \quad -\infty < n < \infty, \quad \Omega \in [-\pi, \pi].$$

- ▶ og egenverdien, benevnt $H(\Omega)$, er

$$H(\Omega) = \sum_{k=-\infty}^{\infty} h[k]e^{-j\Omega k}.$$

Frekvens transformen

- ▶ Hvis inngangssignalet, $x[n]$, til et LTI-system er en kompleks eksponensial, så vil utgangssignalet, $y[n]$ være likt inngangssignalet multiplisert med et komplekst tall (gir amplitudeskalering og faseforskyvning).
- ▶ Amplitudeskaleringen er gitt som $H(\Omega) = \sum_{k=-\infty}^{\infty} h[k]e^{-jk\Omega}$.
- ▶ $H(\Omega)$ er generelt **komplekst**, dvs.

$$H(\Omega) = H_{\Re}(\Omega) + jH_{\Im}(\Omega),$$

$$\text{eller } H(\Omega) = |H(\Omega)|e^{j\Phi_h(\Omega)},$$

$$\text{hvor } |H(\Omega)|^2 = H(\Omega)H^*(\Omega) = H_{\Re}^2(\Omega) + H_{\Im}^2(\Omega)$$

$$\text{and } \Phi_h(\Omega) = \tan^{-1} \frac{H_{\Im}(\Omega)}{H_{\Re}(\Omega)}.$$

- ▶ $H(\Omega)$ **avhenger** av frekvensen Ω .

Frekvens transformasjonen ...

- ▶ $H(\Omega)$ kalles **frekvensresponsen**.
- ▶ Den viser hvordan en kompleks eksponensial forandres i (kompleks) amplitude når den filtreres av systemet.
- ▶ Særdeles nyttig om inngangssignalet, $x[n]$, kan dekomponeres inn i en sum av komplekse eksponensialer.
  - ▶ Responsen til

$$x[n] = \sum_{k=1}^N \alpha_k e^{-j\Omega_k n}$$

- ▶ vil være

$$y[n] = \sum_{k=1}^N H(\Omega_k) \alpha_k e^{-j\Omega_k n}$$

- ▶ Gruppeforsinkelsen, $\tau_k(\Omega)$, forsinkelsen til hele signalet

$$x[n] = \sum_{k=1}^N \alpha_k e^{-j\Omega_k n}:$$

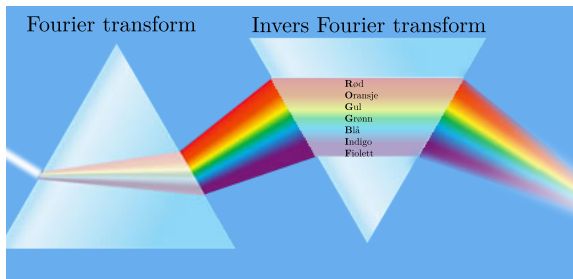
$$\tau_h(\Omega) = -\frac{d\Phi_h(\Omega)}{d\Omega}.$$

Fra tid til frekvens

- ▶ Frekvensresponsen til et LTI-system beskriver hvordan en kompleks eksponensial forandres i (kompleks) amplitude når denne anvendes på systemet.
- ▶ Hvis inngangssignalet ikke er en kompleks eksponensial, eksisterer det da en måte å transformere signalet inn i en sum av komplekse eksponensialer?
- ▶ Hvis alle (praktiske) signaler kan skrives som en (uendelig) sum av sinuser og cosinuser, hvordan finner vi da denne summen gitt en sekvens $x[n]$?

Fourierrepresentasjon av et signal ...

- ▶ Spiller en veldig viktig rolle i både kontinuerlig tid og diskret tid signalbehandling.
- ▶ Beskriver en metode for å transformere et signal fra et domene til et annet slik at vi kan manipulere signalet her.
  - ▶ Konvolusjon blir multiplikasjon (sånn nesten ...).
- ▶ Gir en annen måte/arena å tolke signaler og systemer.
  - ▶ Analogi:

Fourier transformasjonen til diskrete ikke-periodisk signaler.

$$\blacktriangleright X(\Omega) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} x[n]e^{-j\Omega n}.$$

- $\blacktriangleright X(\Omega)$ representerer frekvensinnholdet i signalet $x[n]$, dvs.
- $\blacktriangleright X(\Omega)$ er en dekomposisjon av $x[n]$ inn i sine frekvenskomponenter.

- $\blacktriangleright$ Unik over frekvensintervallet $(-\pi, \pi)$, eller ekvivalent $(0, 2\pi)$.
- $\blacktriangleright X(\Omega)$ er periodisk med periode 2π .

$$\blacktriangleright x[n] = \frac{1}{2\pi} \int_{-\pi}^{\pi} X(\Omega)e^{j\Omega n} d\Omega.$$

Fourier transformasjonen til diskrete ikke-periodisk signaler ...

- ▶ Konvergerer: $X_N(\Omega) = \sum_{n=-N}^N x[n]e^{-j\Omega n}$ konvergerer uniformt til $X(\Omega)$, dvs. $\lim_{N \rightarrow \infty} \{\sup_{\Omega} |X(\Omega) - X_N(\Omega)|\} = 0$.
  - ▶ Garantert hvis $x[n]$ er absolutt summerbar.
- ▶ Mulig med kvadratisk summerbare sekvenser hvis *mean-square* konvergenzkriterium er oppfylt.
- ▶ Energitetthetsspekter

$$E_x = \sum_{n=-\infty}^{\infty} |x[n]|^2 = \frac{1}{2\pi} \int_{-\pi}^{\pi} |X(\Omega)|^2 d\Omega.$$

Discrete-time Fourier transform; DTFT

Notasjon:

- ▶ Analysis : $X(\Omega) \equiv \sum_{n=-\infty}^{\infty} x[n] e^{-j\Omega n}$.
- ▶ Alternativt: $X(F) = \sum_{n=-\infty}^{\infty} x[n] e^{-j2\pi F n}$.
- ▶ Syntese : $x[n] \equiv \{X(\Omega)\} = \frac{1}{2\pi} \int_{2\pi} X(\Omega) e^{j\Omega n} d\Omega$.
- ▶ Alternativt: $x[n] = \int_{-1/2}^{1/2} X(F) e^{j2\pi n F} dF$.
- ▶ $x[n] \leftrightarrow X(\Omega)$.

Fra z-transf. til DTFT

- ▶ Finner $X(\Omega)$ ved å evaluere z-transformasjonen langs enhets sirkelen.

- ▶ $X(z) \equiv \mathcal{Z}\{x[n]\} = \sum_{n=-\infty}^{\infty} x[n]z^{-n}$

- ▶ $z = Re^{j2\pi F}$, der $F = \frac{f}{F_s}$. Vi setter $R = 1$ og får:

$$\begin{aligned} X(z) &= \sum_{n=-\infty}^{\infty} x[n]z^{-n} \\ &= \sum_{n=-\infty}^{\infty} x[n]e^{j2\pi Fn} \\ &= X(\Omega). \end{aligned}$$